

Latvijas politiskajā diskursā atšķirīgo kultūras tradīciju un etniskās dažādības problemātika tika “izslēgta” (sal. “izslēgšanas procedūras” M. Fuko darbos), aizstājot to ar lingvistiskās identitātes instrumentalizāciju noteikto grupu interesēs. Atgriežoties pie eksperta skatījuma, alternatīva šai situācijai būtu atgriešanās politiskajā laukā *per se*, aktualizējot tam raksturīgās debates starp “labēji – kreisi – centriski – liberāli – radikālajām partijām un nevis starp “savējiem – svešajiem”” (249. lpp.).

V. Volkova metodoloģiski pētnieciskās simpātijas, kā šķiet, gandrīz pilnībā ir Jirgena Hābermāsa pusē. Apzinoties zināmu utopiskuma devu J. Hābermāsa teorijā par tikumiski regulējamo un uz konsensu vērsto komunikāciju starp dažādām sabiedriskajām grupām, monogrāfijas autors tomēr uzsver ideju par etnisko minoritāšu pašnoteikšanos sabiedrības privātajā un publiskajā jomā, saskatot tajā iespēju pārvarēt etniskās un nacionālās (pilsoniskās) identitātes vērtību pretnostatījumu, līdz ar to arī liberālisma un multikulturālisma pretnostatījumu (262. lpp.). Aicinājums aktualizēt publiskajās diskusijās J. Hābermāsa

teoriju, šķiet, vairāk ir attiecināms uz Hābermāsu – politiķi. Taču metodoloģiskajā jomā būtu svarīgi atcerēties Hābermāsu – filozofu un Hābermāsu – sociologu, kurš lielā mērā balstījās tieši uz “normatīvisma” (izmantojot V. Volkova pētījuma terminoloģiju) tradīciju, uzsverot komunikatīvā procesa normatīvo racionalitāti (pragmatisko uzdevumu risināšana morāles normu ietvaros). Iespējams, viena no monogrāfijas autora iecerēm arī bija likt lasītājam pamanīt šīs atšķirības starp pētniecisko refleksiju un sociālo praksi.

Grāmatu caurauž spriedze starp etniskās identitātes izpratnes dažādiem aspektiem – starp šā sociālā fenomena konceptualizāciju zinātniskajā diskursā un šā fenomena fiksāciju kultūrantropoloģiskajā “blīvajā aprakstā” (Klīforda Ģirca termins). Un tas noteikti intrīgē uzmanīgu lasītāju, kurš tomēr vēlas saprast, kas slēpjas aiz vairākiem nezināmajiem grāmatas nosaukumā. V. Volkova grāmata īstajā laikā problematizē vienu no sabiedrības saliedētības problēmas aspektiem un ir nozīmīgs ieguldījums etnisko minoritāšu identitātes pētījumos Latvijā.

DOI: <http://doi.org/10.22364/adz.54.19>

PAR LATVIJAS TELEVĪZIJU PIRMS PIECIEM GADIEM

Sergejs Kruks, *Dr. sc. inf.*, Rīgas Stradiņa universitātes profesors

Jāņa Juzefoviča grāmata ([2017] *Broadcasting and National Imagination in Post-Communist Latvia: Defining the Nation, Defining Public Television*. Bristol, Chicago : Intellect), kas ir tapusi uz viņa doktora disertācijas pamata, izaicina uz daudzas Latvijas valdības politikas pamatnostādnes pilsoniskās sabiedrības, sabiedrības integrācijas, nacionālās identitātes un mediju jomā. J. Juzefovičs ir pētījis latviski un krieviski runājošās televīzijas auditorijas skatīšanās paradumus, cenšoties skaidrot, kā elektroniskais medijs veido un uztur nācīgas tēlu. Problēmas formulējums

šķiet pamatots, paturot prātā to, cik svarīgu nozīmi piedēvē televīzijai Trešajā atmodā, kā arī Latvijā noturīgus uzskatus, ka tieši simbolu koplietošana (nevis kopīgās prakses) ir harmoniskas sabiedrības pamats. Visuresošā televīzija – un pirmkārt sabiedriskā – esot šo simbolu radītāja, izplatītāja un uzturētāja.

Šī grāmata iet pretējā virzienā – pētnieks skatās nevis, ko simboli dara ar cilvēkiem, bet kā cilvēki uztver, izprot un lieto simbolus. Empīriski bāzi veido 13 intervijas fokusgrupās (kopumā 80 dalībnieku) un etnogrāfiskie vērojumi piecās ģimenēs. Teorētiski pētnieks

balstās lielākoties uz Birmingemas kultūrstudiju skolas pieeju. Tās priekšrocība ir orientēšanās uz kultūras nozīmi indivīdu dzīvē, un “kultūra” ir tā parole, ar kuru autors var pievienoties politikajām diskusijām Latvijā. Bet vienlaikus kultūrstudijas atzīst viedokļu plurālismu un neelites šķirai piederošo cilvēku tiesības un spējas pašiem konstruēt simbolisko realitāti, iesaistoties dialogā ar politiskas un intelektuālās elites sacerēto pasaules redzējumu.

Skaidrojot TV skatīšanās paradumus un mediētā vēstījuma interpretācijas, J. Juzefovičs apgāž priekšstatu par pasīvu auditoriju un pasīviem pilsoņiem, kuri nespēj atbildīgi rīkoties tāpēc, ka nav interiorizējuši atbildīgas rakstura īpašības, piem., tiesiskuma izpratni, piederības sajūtu valstij, izpratni par demokrātisko institūciju funkcionēšanu. Tas, kā skatītāji interpretē televīzijas ziņu un aktualitāšu raidījumus, ļauj pētniekam secināt, ka izpratne un sajūta ir klātesoši. Pilsonisko aktivitāti kavē stingra nepatika pret valdošo eliti – tā piemīt gan latviski, gan krieviski runājošiem skatītājiem. Un, tā kā sabiedriskā LTV ir radījusi par sevi varas cilvēku interešu aizstāvošas valdības institūcijas tēlu (jebkurā gadījumā tāds pastāv un LTV arī tagad, piecus gadus pēc J. Juzefoviča jau 2012. gadā pabeigtā empiriskā pētījuma, ir jāspēr būtiski soļi šī tēla dekonstruēšanai), tad auditorija aiziet prom no šī medija, dodot priekšroku komerciālajiem. Krieviski runājošo respondentu aiziešanu no LTV veicina arī simboliskā izslēgšana no kopienas, kuras veidošana jeb *imagination*/izdomāšana esot tieši sabiedriskās televīzijas funkcija. Taču LTV koncepcija paredz etniskās kultūrnācijas izdomāšanu un programām skatītāji nelatvieši neredz parādām nedz sev līdzīgos, nedz savas intereses un viedokļus. Valdības iecerētā simboliskās kopības radīšana un uzturēšana ar sabiedriskā medija vēstījumu starpniecību ir pretrunā ar kolektīvās identitātes darbības mehānismu. Simbols nostiprina ikdienas praktisko pieredzi, taču LTV šādas nepastarpinātās, ar kameru tieši tvertās un nesimbolizētās identificēšanās iespējas nepiedāvā.

Analizējot latviešu un krievu auditorijas nosauktos aiziešanas no sabiedriskās televīzijas iemeslus, J. Juzefovičs izdara trīs būtiskus secinājumus, kas apgāž gan teorētiku, gan politiku spriedumus. Pirmkārt, negatīvā attieksme pret varas eliti nenozīmē, ka ir apātija pret valsti

vai trūkst intereses par iekšpolitiku: respondenti informāciju meklē citos medijos un apspriež uzzināto. Otrkārt, aiziešana nenozīmē, ka skatītājs zaudētu piederības sajūtu nacionālajai kopienai: respondentu izklāstītās pozitīvās psiholoģiskās asociācijas ar sabiedrību liecina, ka viņi domā par saikni ar citiem un tā viņiem ir svarīga. Treškārt, komerctelevisijas skatīšanās nenozīmē atteikšanos no pilsoņa lomas, par ko parasti uztraucas mediju teorētiķi. J. Juzefovičs demonstrē, ka komerctelevisija spēj sekmēt pilsoņa lomas īstenošanu. Pilsoņa un patērētāja loma nav stingri pretstatītas un konkurējošas, bet mijiedarbojas. Latvijas gadījumā tirgus turklāt ir īstenojis sociāli svarīgu funkciju, no kuras eksplicīti atteikusies sabiedriskā televīzija. Proti, tirgus loģikas virzītās komerctelevisijas palielina savu skatītāju loku, vairojot kultūras daudzveidības reprezentāciju programmās.

Ir radusies visai paradoksāla situācija: sabiedriskajam medijam pēc definīcijas jābūt pieejamam bez maksas visiem, tam raidījumos jāreprezentē visas sociālās grupas un jātematizē šo grupu publiskās dienaskārtības jautājumi, taču krieviski runājošie pilsoņi un nepilsoņi neatpazīst tajā sevi un savu pieredzi. Tāpēc J. Juzefovičs skarbi secina, ka sabiedriskie mediji var gan vienot, gan šķelt nāciju (138. lpp). Savukārt vienotāja funkciju faktiski īsteno pie auditorijas segmentācijas principiem pieradušie komerciālie mediji. Tieši komerctelevisiju programmās respondenti ir smēlušies tos simbolus, kas iezīmē nāciju.

Integrēšanu kopienā var veikt arī lokalizētā transnacionālā televīzija. Runa ir par Krievijas Pirmā kanāla lokālo versiju *Pirmais Baltijas kanāls* (PBK). PBK skatīšanās nenozīmē bēgšanu Krievijas dzīvē. Respondenti saglabā kritisku distanci iepretī Maskavas žurnālistu vēstījumiem, bet aktīvi iesaistās Rīgas žurnālistu veidotajā diskursā par nacionālajām aktualitātēm. Un tā nebūt neesot “paralēla informācijas telpa”. Pēc valodas auditoriju var daudz maz sadalīt divās grupās, bet interese par valsts dzīvi abās grupās ir kopīga. Dienaskārtība latviešu un krievu valodā skanošajās ziņās lielākoties ir tā pati, atšķiras to tematu rāmējumi, kuri jau šķir kopienas. Tāpēc sabiedriskajam (jo īpaši) medijam nācija būtu simboliski jākonstruē ap vienojošiem tematiem, kritiski interpretējot šķirošos.

Politiskajā un diemžēl arī teorētiskajā diskursā latviešu valodā ir ierasts runāt par “vienotību”: vienotā informācijas telpa, vienotā vēstures izpratne. Televīzijas lietošanas paradumu analīze liecina, ka nav vienotas publiskās sfēras, tāpat kā nav viena neproblemātiski definēta nacionālā “mēs”. Latvijā faktiski pastāvošais plurālisms, kuru turklāt nenosaka piederība pie valodas un kultūras kopienas, ir pretrunā ar sabiedriskā medija kā visaptverošas publiskās sfēras koncepciju. Un – uzsver J. Juzefovičs – plurālisms nenozīmē solidaritātes mazināšanos. Politikas veidotājiem būtu jāapzinās, ka starp medijiem latviešu un krievu valodā ir vairāki saskarsmes punkti, kas neļauj runāt par “paralēlajām informācijas telpām”. Tāpēc publiskā komunikācija var notikt (un tā jau notiek) arī pāri atsevišķiem medijiem un valodām.

Lielu uzmanību J. Juzefovičs pievērš populārajai kultūrai: Eirovīzijas konkursa un sporta spēļu translācijām, Jaungada vakara programmām. Arī citi pētnieki Latvijā empīriski parādījuši šo pasākumu integrējošo funkciju. J. Juzefoviča sarunas ar respondentiem lieku reizi apliecina televīzijas potenciālu radīt kopības sajūtu. Pētnieks gan brīdina: nav obligāti, ka šī sajūta radītu nacionālo “mēs”, kas būtu

pieņemams visiem nācijas locekļiem. Tomēr iedomātās kopienas teorētiķi nemaz neapgalvo, ka harmoniska vienotība būtu tās obligātais rezultāts.

Grāmatā autors neskar jautājumu par praksēm, kas ir uz J. Hābermasa publiskās sfēras konceptu balstītās sabiedriskās televīzijas uzmanības centrā. Proti, publiskā sfēra ir vieta, kur indivīdi var spriest par savām privātajām interesēm kā pilsoņi, lai meklētu saskaņu ar līdzpilsoņiem un ietekmētu lēmējvaras darbu. Respondentu apgalvojumi, ka viņi neatpazīst sevi sabiedriskās televīzijas raidījumos, faktiski varētu liecināt par šo praktiskās dzīves aspektu. Proti, LTV paustā nācijas koncepcija ir reducēta uz J. Hābermasa kultūras publisko sfēru, kuras mērķis ir latviešu etniskās un profesionālās kultūras saglabāšana, taču ne ikdienas “egoistiskās” ekonomiskās un sociālās dzīves aspektu apspriešana.

Latvijas iedzīvotājus kritizē par nespēju paskatīties pāri savai sētai. Faktiski no J. Juzefoviča informantu sacītā var secināt: viņus neapmierina tas, ka viņiem piedāvā tikai kultūras publisko sfēru, atstājot novārtā politisko, kurā viņi varētu runāt par savām “savtīgām” atšķirībām, meklējot kopību ar citiem.

DOI: <http://doi.org/10.22364/adz.54.20>

PĒTĪJUMĀ MEKLĒTAS ATBILDES

Guntis Zemītis, *Dr. hist.*, Biznesa augstskolas *Turība* profesors,
LU Latvijas vēstures institūta direktors

Objektīvas recenzijas ir anonīmas. Publīcēta recenzija vienlaicīgi kļūst par recenzenta publikāciju. Tāpēc publicētā recenzijā gribot negribot mēdz izpausties recenzenta subjektīvisms, aiz kura reizēm pazūd pats recenzijas objekts. Šī recenzija noteikti nevar pretendēt uz pilnīgu objektivitāti – Andris Pētersons ir recenzentam labi pazīstams, recenzents rakstījis šīs viņa monogrāfijas ([2017] *Latvijas iedzīvotāju atvērtība starpkultūru komunikācijai*. Rīga : Biznesa augstskola *Turība*) priekšvārdu un pat minēts kā tās konsultants. Un

tomēr – monogrāfija neapšaubāmi ir A. Pētersona autora darbs. Viņš vienīgais ir interpretējis pētījuma rezultātus un pasniedz tos savā monogrāfijā. Tas, ka recenzents ir pazīstams ar A. Pētersona agrākajiem darbiem, viņa rakstīšanas stilu, pat darba stilu un domāšanas veidu, ne tikai netraucē, bet arī palīdz labāk izprast viņa ieceres, materiālu atlases veidu un secinājumu būtību.

Pētījums, kuru veica Biznesa augstskolas *Turība* studenti A. Pētersona vadībā par Latvijas iedzīvotāju (domāti visi pastāvīgie